

Fahrudin Hidanović

ŽUPA SOLI

Gradovrški ljetopis

Fahrudin Hidanović

ŽUPA SOLI
GRADOVRŠKI LJETOPIS

Fahrudin Hidanović
ŽUPA SOLI - GRADOVRŠKI LJETOPIŠ

Recenzenti
Fra Gabrijel Jurišić, Sinj
Mijo Franković, kulturni publicist, Tuzla

Lektor
Sabina Malohodžić-Žustra

Naslovna strana
Fahrudin Hidanović

Izdavač
JU Zavod za zaštitu i korištenje
kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
Tuzlanskog kantona

DTP i štampa:
"OFF-SET" Tuzla

Tiraž:
100 primjeraka

ISBN 978-9926-8604-4-8
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 52207366

Fahrudin Hidanović

ŽUPA SOLI
GRADOVRŠKI LJETOPIS

Tuzla, 2022. godine.

GRADOVRH

ILUSTRACIJA GRBA GRADA "GRADOVRHA"

SUDBINA JEDNOG VREMENA

Mi, koji smo odrasli ispod Gradovrha tog, u podnožju njegovom, zagrljeni stoljetnim šumom, koji odzvanja kao “eho” pri svakoj pomisli da je tu bio nekad “neko” i ugradio u svaki dio zemlje te, komad kamena ispisan slovima.

Dok hodaš tako zemljom tom, htio ti to ili ne, nose te misli u jedno prošlo vrijeme, gdje bijaše od drveta sagrađena jedna crkva mala i uz nju samostan zagrljen zidinama grada, s pogledom na dolinu u kojoj neko i nešto bi, o čemu možemo samo slutiti.

Taj osjećaj bliskosti sa vremenom tim, nosi nas kroz vrijeme, pitajući se stalno kako je tako jedan grad na “vrh brijega tog,” ostao tajna za sva vremena i jedan nespokoj.

Hodili su mnogi stoljećima “Gradovrhom tim”, ne osvrćući se mnogo za njim, sve dok ne dođoše čestiti ljudi “Ti” i korovom zarasle “Fratarske njive”, pretvoriše u plodno tlo, svojim rukama vrijednim i srcima čestitim. I stope svoje ostaviše kao tragove, da duboko prkose i svjedoče o vremenu tom i sudbini njihovoj. “A onda na jednoj od Fratarskih njiva, kako ih ti čestiti nazvaše ljudi, da se pamti, da u zaborav ne ode ni crkva, a ni fratri, a ni svi oni iz roda tog, koji svoju djecu odhraniše na zemlji toj, napravi otac svojom vrijednom rukom i hercegovačkim kamenom spomen i sjećanje na sina svog!” Napravi “česmu života” iz koje teče sveta gradovrška voda. Htjeli mi to prihvatiti ili ne, tu je nekad bio grad, a u podnožju more.

Grad koji se tu prostirao i na oko pristupačan svima bio, a zapravo tajna i tek privid neki, za one koji žele da posegnu u njegovu nikad do kraja otkrivenu odaja moć, za kojom zatvoriše vrata i odoše u vječnost. Svaki ponovljeni pokušaj susreta sa Gradovrhom i shvatanja njegovog postojanja i prošlosti je koliko god se

trudili svjesni bijeg u snove. U nešto što je neopisivo ali dostupno i daleko, možda negdje pročitano, dovoljno ili nepotpuno rječito dopisano, sažeto u misli koje se raspljinjuju kao otlušane i nedospijevaju do suštine koju Gradovrh nudi, ali dovoljno da uđe u ljetopis zemlje ove i spomenik jednog vremena gradu ovome. Možda hodočasnici i oni koji se preispituju u svojim vlastitim snovima, skrase se u njegovom tajnom povijesnom krilu i suoče se sa tim gdje je nestao Gradovrh. Jedan mali običan čovjek već dva desetljeća je na putu tom. Hodočasnik nije, ali je misija njegova ta, njegovo unutarne “Ja”, koje mu mira neda i tjera njegov um u nova saznanja, koji ga odvedoše duboko u biobleteke starih franjevačkih samostana, u riznice znanja gdje dozna mnogo više, što mnogi dosad ne zapisaše.

Sabina Malohodžić - Žustra

UVOD

Suvremeni francuski filozof Alain Finkielkraut na jednom mjestu je napisao: “Sadašnjosti uopće ne trebamo priteći u pomoć jer je ona uvijek tu. Prošlost, naprotiv, moramo uhvatiti za rukav kao utopljenika. Ono što je postojalo zauzima u biću tek mjesto koje mu mi dajemo.”

U svom radu prevashodno sam tematizirao kršćansku graditeljsku baštinu mog užeg zavičaja Tuzle, odnosno povijesnog prostora župe “Soli”. Pored nepokretne baštine “in situ” istraživao sam povjesne i prostorne aspekte pokretne baštine vezane za lokalitet kojima se bavi ovaj rad, odnosno baština tipa “in fondo”. A to je keramika, nakit, grobni ostaci, zapisi na kamenu, a poseban akcenat sam stavio na likovnu ikonografsku baštinu vezanu za najčešći motiv “Bogorodice”.

U valorizaciji zadane teme Gradovrh koristio sam literaturu do sada svih poznatih autora, njihove izvore podataka u ovom segmentu kršćanske, kulturno-povijesne baštine.

Navoditi izvore kojima sam se koristio u ovom radu bio bi stereotipan narativ u ovoj prigodi ako ne naglasim svoju višegodišnju osobnu duhovnu inklinaciju za ovo područje istraživanja i ovaj moj zavičajni lokalitet. Povijesni Gradovrh me jednostavno oduševljavao, budio jednu inpresiju u meni i punio neobjašnjivom energijom da se predam i asimiliram sa ovim proplancima i terasama naselja Soline i južnih padina tuzlanske planine Majevice, kako to reče nekad i dr Milenko S. Filipović u svom radu: “Propast franjevačkog manastira Gradovrha kod Tuzle”.

Istraživačke ophodnje ovim krajolikom bile su moj način života i u svakoj sam pronašao bar djelić, ulomak keramike, kamen sa nečitljivim natpisom ili pak predaju ili pamćenje lokalnih mještana.

Ta moja radoznalost i žar zavičajnosti odveo me i u predjele hrvatskog juga u franjevačke arhive samostana Makarska, Zastrog, Drašnice, Omiš, Sinj itd. Povješću natrujeni, kako reče jedan kantautor, dalmatinski fratri, a sa posebnim respektom spomenut ću ih kroz ovo djelo, dva izuzetna čovjeka, dva svećenika pokojnog dr. Fra Karla Jurišića iz Makarske i fra Gabrijela Jurišića iz Sinja. Nadahnuti karizmom redovništva i samostanske kontemplacije, prepoznali su u meni istinsku impresiju za kršćanskom arheologijom i svim povijesnim segmentima ovog bosanskog čilima, te otvorili prema meni put za nesebičnu suradnju.

Pored relevantne literature i arhivskih izvora, posjedovao sam sve izvještaje arheoloških iskopavanja ovog lokaliteta, te sam njihovom alokacijom napravio izuzetan prilog povijesti aktivne zaštite ovog lokaliteta. Baveći se vrstama arheoloških iskopavanja da li su to bila zaštitna ili sustavna, pokušao sam prezentirati dinamičku dimenziju Gradovrha. U kontekstu opširne prostorne analize integralnog lokaliteta koju sam dao navodeći katastarske i zemljišno-knjižne podatke u matrici ekspresivne zemljopisne deskripcije Gradovrha, pored već spomenute dinamičke dimenzije pokušao sam da predstavim Gradovrh, kao živog biološkog organizma povijesti, vjere i ljudskog trajanja na ovim prostorima. Tijekom cijelog diskursa ovog rada proteže se i povijesna faktografija i predaja o čudotvornim Gospinim slikama iz franjevačkih samostana svete Marije u Zvorniku (Zvoniku), Gornjoj Tuzli (Gornjoj Soli) i Gradovrhu, tako da dajem mali doprinos i mariološkom ikonografskom segmentu.

Posebno treba istaći martirologijski dio ovog rada na njegovom kraju, kao njegovu kapitalnu dokumentarnu vrijednost, što u stvari čini okosnicu svake nacionalne povijesti i nacionalnog identiteta. Mnogi autori u današnje vrijeme nerado se bave imenima, bojeći se antifašističkih floskula novovjekih pljačkaških bogataša, kojim zaklanjaju svoje zakravljene identitetske profile, kao i pre-

vazidenih stereotipa iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Hercegovine. Na kraju ovog djela ukratko se kritički osvrćem na ovaj rad.

Može se vidjeti prikazana i kraća vrijednosna inventura značenja i karakteristika koje su date u širim ili kraćim osvrtima ili pak natuknicama i one se odnose na sljedeća značenja: kršćansko-arheoloških, integralno zaštitarsko, muzejsko, crkveno-povijesno, ikonografsko-mariološko i martirološko značenje. Sve rasprave o ovom djelu bi bile siromašne i nepotpune bez dijela koji se može nazvati, zaključni dio u kome sam iznio značenje i karakteristike ovog rada u svijetlu današnjeg duhovnog obzorja u kome žive ili bolje rečeno preživljavaju spomenici kršćanske (i svake druge) kulturno-povijesne baštine.

I prije turske okupacije vjerovatno je postojala crkva na Gradovrhu, ali se prvi put u pisanim dokumentima pominje 1541. godine. Kada su fratri donijeli Gospinu sliku iz Gornjih Soli, gradovrški samostan postaje središte vjerskog i kulturnog života današnjeg tuzlanskog kraja. Ovaj samostan u gori Gradovrh, naočigled daleko od ljudi, bijaše duhovni zdenac franjevaca i njihovog puka iz koga su crpili i napajali se vjerom u Boga na brijegu vječne ljubavi.

Zvonila su gradovrška zvana sa visokog zvonika kazujući da su fratri tu i da tu ostati trebaju, u prkos svim nedaćama koje su ih snašle na brijegu gradovrškom. Nigdje nema takve tišine i Božije blizine kao ovdje odzvanjelu su riječi sluga oca sv. Franje.

Ali na veliku žalost usljed velikog turskog zuluma, fratri 1688. godine napuštaju Gradovrh i zajedno sa gradovrškim narodom i "Gospinom slikom" sele se u Bač (Vojvodina), gdje i prije imaše i vršise svoju dušobrižničku službu. I više se nisu vratili u Gradovrh, gdje je pod velom tajni nestao gradovrški samostan, kao i njegov sav inventar, koji je činio ovaj samostan u to doba najpoznatijim svetištem. Gdje je inventar iz samostana nestao to nam za sada nije poznato.

Od brojnih svjetlijih svetih likova opisao sam samo troicu, a navedeno je više mučenika gradovrškog samostana. U XIX stoljeću život se nekako normalizirao, pa su se u tuzlanskom kraju počele graditi crkve. Čak je i sultan dao novčanu pomoć za gradnju crkve u Donjoj Soli. U XX stoljeću sagrađen je novi samostan i crkva u Tuzli, a u najnovije doba franjevci su ponovo postali vlasnici zemljišta na kojemu je nekada bio gradovrški samostan. Duhovna zvanja su jamstvo da kršćanski život u tuzlanskom kraju ima svijetlu budućnost. Za tu ilustraciju dovoljno je navesti činjenicu da je suživot naroda koji vijekovima žive na ovom prostoru ispunjen načelima vladavine istih prava svih građana koji tu žive bez ikakve diskriminacije u međusobnim odnosima.

Mogu konstatovati sa velikim žaljenjem da se ovaj povijesno-vjerski spomenik ne nalazi niti na jednom popisu komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.

Iz tog razloga se čini maksimum i sa moje strane da se kaže veliko slovo o ovom važnom povijesnom spomeniku kulture svih naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine.

Među poznatijim oblastima Bosne i Hercegovine, tuzlanski kraj je rijetko kada bio predmet povijesnog proučavanja, iako je ova oblast po svom položaju i prirodnim izvorima bogatstva imala sve uslove za dugu kulturnu tradiciju.

Kroz povijesne periode , od neolita do današnjih dana život ljudi na ovim prostorima i njihova egzistencija , bili su vezani za izvore slane vode. Nije slučajno da su se slani izvori pojavili u tuzlanskom kraju, kada se zna da je prije više od deset miliona godina ovo područje bilo prekriveno Panonskim morem, koje se usljed geotektonskih pomjeranja, povuklo u Crno more. Nakon njegovog povlačenja u tuzlanskom kraju su ostale velike količine naslage kamene soli i izvori slane vode. S desne strane one duge doline što se prostire prema sjeveru, čijom se sredinom pruža sadašnja ulica Armije R BiH, blizu završetka trećeg kilometra, na-

lazi se čuveno brdo Gradovrh, sa svojim upadljivim čunjastim oblikom, po kojem već iz daleka pada u oči i po kom se lako pamti. Livadsko šumski krajolik Gradovrh smješten je na uzvišenju gradinastog tipa. Sam Gradovrh objedinjuje u sebi tri lokaliteta i čini kulturni kompleks sa ostacima prahistorijskog naselja, najvjerovatnije iz neolita, koje je trajalo i tokom bronzanog i željeznog doba. Dosadašnja arheološka istraživanja Gradovrha pružila su neke odgovore na pitanje o prisustvu ljudi u ovom kraju u staro doba. Ovim redovima želim do izvjesne mjere popuniti manjak, dakako samo sa nekim podacima, koji su mi do sada bili pristupačni. Uzimajući kao okvir staru srednjovjekovnu župu, želim u ovom radu postaviti približnu geografsku granicu imajući u vidu staru ekonomsku i političku jedinku poznatu pod imenom Soli.

Najnovija geološka, topografska i historijska istraživanja, potvrđuju da se ova župa prostirala na području današnje Tuzle. Njene granice nisu, bile nikada precizirane, niti su u jednom cjelovitom radu sabrani svi podaci koji se odnose na njenu prošlost. A ta prošlost je dokumentovana mnogim spomenicima još od dalekih vremena mlađeg kamenog doba pa sve do naših dana.

Današnja velika industrijska nadgradnja tuzlanskog bazena vuče vrlo duboke korijene i prilike su htjele da upravo sadašnji centar toga područja leži na mjestu jedne pradavne civilizacije. Time mislim na bogate slojeve ostataka jednog neolitskog naselja u središtu Tuzle.